

Berliner Ensemble

Antonius und Cleopatra

regie: Peter Zadek

Antonius und Cleopatra

William Shakespeare (1564-1616)

regie: Peter Zadek
decor: Wilfried Minks
kostuums: Norma Moriceau
adviezen: Johannes Grützke
dramaturgie: Bärbel Jaksch
 Hartmut Gehrke-Tschudi
licht: André Diot
Duitse vertaling:
 Elisabeth Plessen
muzikale leiding:
 Alexander Frey

8 en 9 juni 1994, 18.30 uur
 Stadsschouwburg Amsterdam

voorstelling in de Duitse taal
 De voorstelling duurt tot circa 22.15 uur.

coproductie Berliner Ensemble/Wiener
 Festwochen

Deze produktie komt tot stand met steun
 van het ministerie van Buitenlandse
 Zaken (afdeling Internationale Culturele
 Samenwerking).

Antonius
Cleopatra

Gert Voss
Eva Mattes

Octavius Caesar	Veit Schubert
Lepidus	Jaecki Schwarz
Charmian	Deborah Kaufmann
Iras	Gaby Herz
Alexas	Götz Schulte
Mardian	Nino Sandow
Diomedes	Georg Bonn
Seleucus	Stefan Lisewski
Octavia	Gabriela Maria Schmeide
Demetrius	Hans Fleischmann
Philo	Thomas Sicker
Enobarbus	Hermann Beyer
Ventidius	Axel Werner
Silius	Götz Schulte
Canidius	Stefan Lisewski
Scarus	Hans Fleischmann
Eros	Uwe Bohm
Decretas (oude soldaat)	Hans-Peter Reinecke
schoolmeester	Urs Hefti
Maecenas	Martin Seifert
Agrippa	Dieter Knaup
Taurus	Georg Bonn
Thidias	Rüdiger Kuhlbrodt
Dolabella	Götz Schulte
Gallus	Thomas Sicker
Projeculeius	Rüdiger Kuhlbrodt
Pompeius	Georg Bonn
Menas	Urs Hefti
Menecrates	Axel Werner
Varrius	Patrick Lanagan
Egyptische soldaat	Patrick Lanagan
waarzegger	Urs Hefti
clown	Urs Hefti

bode van Cleopatra
 Hans Fleischmann
 dienaren van Cleopatra
 Thomas Wendrich
 Christoph Müller

soldaten, bodes, slaven etc.
 het gehele ensemble

productieleiding Dorothee Weyers
 assistent-regisseur
 Rosee Riggs

regie-assistent Elisabeth Gabriel

assistent-decorontwerper
 Stefan Rieckhoff

assistent-kostuumontwerpers
 Pia Wessels
 Sabine Blickenstorfer 3
 souffleur Eva-Maria Böhm
 inspiciënt Lothar Runkel
 tourmanager Anton Rey

randprogramma

Ontmoeting met acteurs van het Berliner
 Ensemble na afloop van de voorstelling
 van 9 juni. Gespreksleiding: Loek
 Zonneveld.

VSF Fonds: het andere gezicht van de VSB Bank

De VSB Bank bestaat nog niet zo lang - althans in naam.

Want als het gaat om bancaire ervaring kan zij bogen op een ruime ervaring,
die zelfs teruggaat tot de vorige eeuw.

Vandaag de dag is de VSB Bank een moderne allround instelling,
waar zowel de particulier als het bedrijfsleven terecht kunnen.

Maar de VSB Bank is ook een bank die middenin de samenleving staat en
haar verantwoordelijkheid niet uit de weg gaat. Dat bewijst het VSB Fonds,
een van de grootste particuliere fondsen in Nederland.

Jaarlijks verleent het VSB Fonds financiële steun aan honderden initiatieven in de
Nederlandse samenleving. Cultuurbehoud is daaronder ruim vertegenwoordigd.



VSF FONDS

steunt **Holland Festival**

Korte inhoud

Antonius en Cleopatra, door William Shakespeare

Tragedie in vijf bedrijven

Eerste bedrijf

In Alexandrië is Marcus Antonius, die met Octavius Caesar en Lepidus het triumviraat vormt dat over het Romeinse Rijk heerst, verstrikt geraakt in de liefdesnetten van Egyptes koningin Cleopatra. De eens zo geharde krijgsman geeft zich thans over aan decadente genoegens en leeft slechts voor de liefde van Cleopatra. Dringende oproepen uit Rome legt hij naast zich neer tot ongenoegen van zijn krijgsmakkers en metgezellen.

Het bericht dat zijn vrouw Fulvia is overleden, die een opstand tegen Caesar leidde, alsmede de groeiende macht van hun tegenstander Pompeius, die over de zeeën heerst en Caesars macht tart, dwingen hem tot inkeer en terugkeer naar Rome, tot groot verdriet van Cleopatra. De geruchten over zijn losbandig en weinig disciplinair leven hebben Caesar dan al bereikt, die zich zorgend afvraagt wanneer schaamte over zijn gedrag Antonius weer naar Rome zal brengen.

Alleen in Alexandrië achtergebleven verlangt Cleopatra naar haar vertrokken geliefde die zij brief op brief per bode nazendt: 'Al moest ik er geheel Egypte voor ontvolken!'

Tweede bedrijf

Tijdens een bijeenkomst ten huize van Lepidus beschuldigt Caesar Antonius ervan zijn boodschappers niet met respect te hebben behandeld en zijn overleden vrouw Fulvia tot oorlog tegen hem te hebben aangezet. Antonius weerspreekt dat. Wanneer de spanning tijdens dit gesprek te zeer oploopt, stemt Antonius in met het verzoenende voorstel van generaal Agrippa om Caesars zuster Octavia te huwen om de onderlinge band tussen hen te versterken. Na het vertrek van Antonius en Caesar om Octavia te bezoeken horen de achtergebleven Agrippa en Maecenas, vriend van Caesar, Enobarbus, vriend en geducht strijdmakker van Antonius, uit over Cleopatra en het weelderige leven in Egypte. Kleurrijk beschrijft Enobarbus de eerste ontmoeting van Cleopatra en Antonius, toen zij op een kostbare boot in volle pracht als een godin kwam aanvaren en zijn hart won. De nuchtere Maecenas denkt dat Antonius Cleopatra nu wel zal verlaten, maar Enobarbus heeft daar zijn twijfels over. Na zijn huwelijk met Octavia vraagt Antonius een Egyptische waarzegger of Caesars lot hoger zal stijgen dan het zijne. Hij krijgt ten antwoord dat zijn beschermgeest hem alleen begunstigt wanneer hij ver van Caesar is verwij-

derd. Antonius geeft spijtig toe dat zelfs in het dobbelspel de stenen Caesar lijken te gehoorzamen. Hij besluit naar Egypte terug te keren maar eerst zal hij nog Caesar en Lepidus vergezellen naar Kaap Misenum op Sicilië waar zij Pompeius zullen ontmoeten.

In Alexandrië herinnert Cleopatra zich de gelukkige dagen met Antonius. Wanneer een bode uit Rome het bericht van Antonius' huwelijk met Octavia brengt, bezwijmt ze bijna en in hysterische woede doodt ze bijna de bringer van deze onheilstijd.

In Misenum nodigt Pompeius, na een verdrag gesloten te hebben met het driemanschap, zijn tegenstanders uit aan boord van zijn schip voor een nachtelijk feest. Menas, Pompeius' luitenant, keurt het verdrag af. In een gesprek met Enobarbus verbaast hij zich over Antonius' aanwezigheid. Wanneer hij hoort dat Antonius Caesars zuster heeft gehuwd, ziet hij hierin een machtig verbond, maar Enobarbus spreekt hem tegen. In de sterkte van de huidige verbroedering ziet hij de kiem van komende tweespalt, omdat Antonius' hart nog steeds bij Cleopatra is.

Tijdens het nachtelijk feest wordt Lepidus dronken afgevoerd en fluistert Menas Pompeius in dat hij nu de gelegenheid heeft heerser van de wereld te worden als hij zijn anker licht en hem beveelt zijn hoge gasten te doden.

Pompeius verwerpt het voorstel als strijdig met zijn eer, maar verwijt Menas wel dat hij niet op eigen gezag zo heeft gehandeld. Menas besluit Pompeius 6 die zo'n kans mist, niet langer te volgen.

Derde bedrijf

Ventidius heeft in naam van Antonius de Parthen verslagen, maar weigert zich hier al te zeer op te beroemen, omdat hij niet wil dat zijn roem die van Antonius zal verduisteren en daardoor diens afgunst zal wekken.

In Rome vertrekt Antonius met Octavia naar Athene en neemt afscheid van Caesar, die in zijn bewoordingen sceptisch blijft en Octavia node laat gaan.

In Alexandrië hoort Cleopatra - weer tot zichzelf gekomen - de nog steeds angstige bode uit over Octavia. Zijn beschrijving van haar stelt Cleopatra gerust. Ze weet nu dat die relatie niet lang zal duren.

In Athene aangekomen verneemt Antonius dat Caesar tegen de afspraken in met Lepidus oorlog voert tegen Pompeius, en dat hij Antonius niet de eergunt waarop hij recht heeft. Octavia biedt aan naar Rome terug te keren in een poging om haar broer en man te verzoenen. Pompeius is dan inmiddels verslagen en vermoord en Lepidus door Caesar op basis van vage beschuldigingen gevangen genomen.

Caesar verneemt dat Antonius naar Cleopatra is teruggekeerd en de oosterse provincies onder Cleopatra en haar kinderen heeft verdeeld. Hij is absoluut niet in de stemming om met Antonius te onderhandelen. Het bescheiden

gevolg waarmee Octavia als bemiddelaarster tot hem komt - naar haar eigen verkiezing overigens - vat hij als een belediging op en wanneer hij Octavia heeft overtuigd van Antonius' ontrouw, verklaart hij hem openlijk de oorlog. Sneller dan verwacht verschijnt Caesar bij het Griekse Actium, waar ook Cleopatra zich bij Antonius heeft gevoegd. Dit tot groot ongenoegen van Enobarbus die haar vergeefs probeert uit te leggen dat haar aanwezigheid Antonius kracht verzwakt. Vergeefs ook proberen Enobarbus en Canidius, een generaal van Antonius, hem af te houden van een zeeslag, omdat zijn kracht op het land ligt. Enobarbus vraagt zich vertwijfeld af of hij zijn vriend Antonius die met open ogen zijn ondergang tegemoet gaat nog langer trouw moet blijven.

De zeeslag bij Actium gaat voor de ogen van Enobarbus die vanaf het land toekijkt verloren, wanneer tijdens de slag die gunstig lijkt te verlopen, Cleopatra er ineens zonder reden met haar zestig schepen vandoor gaat en het vlaggeschip van Antonius als 'een verliefde woerd' haar achterna zeilt en de vloot laf in de steek laat. Hierop besluit Canidius met al zijn troepen over te lopen naar Caesar. Enobarbus aarzelt nog.

Terug in Alexandrië maakt Antonius vervuld van schaamte over zijn lafheid Cleopatra bittere verwijten, maar geeft toe dat één kus van haar hem met zijn lot verzoent. Hij stuurt zijn vroegere schoolmeester Euphronius naar Caesar, die inmiddels in Egypte is gearriveerd, met het verzoek hem met rust te laten in Egypte of desnoods Athene, maar Caesar wijst dit af. Tegelijk stuurt hij een 7 zekere Thyreus als bode naar Cleopatra om haar aan te bieden in ruil voor vrede Antonius te verraden. Wanneer Antonius Caesars antwoord aan Euphronius verneemt, stuurt hij hem terug met een uitdaging aan Caesar om in een persoonlijk duel hun vete te beslechten. Cleopatra ontvangt Thyreus vriendelijk, wat Antonius in het verkeerde keelgat schiet en hij laat de bode geselen. Cleopatra en Antonius verzoenen zich snel, maar Enobarbus stelt vast dat Antonius onevenwichtig en zijn oordeel niet langer zuiver is. Hij zoekt de eerste de beste gelegenheid elders een goed heenkomen te zoeken.

Vierde bedrijf

Caesar lacht om Antonius' uitdaging en de belediging zijn bode aangedaan. Hij besluit de volgende dag slag te leveren. Antonius brengt die nacht feestend door en wapent zich na een korte nachtrust voor de strijd. Enobarbus blijkt na lang aarzelen naar Caesar te zijn overgelopen. Antonius stuurt hem al zijn bezittingen en schatten na, met een vriendelijke brief. Enobarbus voelt zich zo beschaamd dat hij tijdens de inmiddels begonnen slag sterft van zelfverwijt. De eerste dag van de strijd verloopt gunstig voor Antonius, maar wanneer op de tweede dag de vloot naar Caesar overloopt in plaats van strijd te leveren, is de slag verloren. Antonius is woedend op Cleopatra die hij als aan-

stichtster hiervan van verraad beschuldigt. Hij gaat zo tekeer dat de bang geworden Cleopatra haar toevlucht zoekt in haar monument en haar eunuch Mardian opdraagt Antonius te berichten dat zij zelfmoord heeft gepleegd. Antonius besluit hierop haar voorbeeld te volgen en vraagt zijn trouwe bediende Eros hem te doden. Deze beneemt zich zelf het leven, liever dan Antonius' opdracht uit te voeren. Antonius stort zich dan in zijn zwaard, maar sterft niet direct. Cleopatra, bang voor wat Antonius zich na haar valse berichten kan aandoen, laat hem weten dat ze nog leeft. De bode komt te laat en de stervende Antonius laat zich naar Cleopatra brengen. Hij vraagt haar hem te gedenken als de grootste vorst der wereld, die niet eerloos stierf, maar als Romein door een Romein werd gedood. Na zijn dood vraagt Cleopatra zich af wat ze in deze saaie wereld zonder Antonius nog te zoeken heeft.

Vijfde bedrijf

Bij het vernemen van zijn dood memoreert Caesar bedroefd Antonius' grootheid en stuurt Proculeius als afgezant naar Cleopatra om haar te melden dat ze niets van hem te vrezen heeft. Na ontvangst van dit bericht verneemt Cleopatra vertrouwelijk van Dolabella, de volgende afgezant, dat het Caesars bedoeling is haar met haar kinderen in een triomftocht door Rome te voeren. Ondertussen worden wachters opgesteld rond het monument waar Cleopatra nog steeds verblijft. Caesar zelf verschijnt en behandelt Cleopatra hoffelijk.

- 8 Wel waarschuwt hij haar geen zelfmoord te plegen. Cleopatra geeft hem een inventaris van haar bezittingen: geld, vaatwerk en juwelen. Ze zegt slechts een paar kleinigheden achtergehouden te hebben. Ze roept Seleucus, haar schatbewaarder, om haar verklaring te bevestigen. Deze verklaart schaamteloos dat ze voldoende heeft achtergehouden om alles wat op de lijst staat moeiteloos terug te kunnen kopen. Cleopatra is woedend over dit verraad, maar Caesar tilt niet zo zwaar aan dit incident.

Na Caesars vertrek meldt Dolabella dat Cleopatra zich met haar kinderen over drie dagen moet inschepen voor Rome. Zij wordt met weersin vervuld bij de gedachte dat zij daar het object van ruwe grappen van het Romeinse grauw zal worden en verklaart zich bij Antonius te willen voegen. Zij laat zich haar schoonste kleed aantrekken door haar twee trouwe dienaressen en ontvangt van een boer een door haar bestelde mand met vijgen waarin Nijladders verborgen zijn, die voor een snelle en pijnloze dood zorgen. Ze zet een ervan op haar borst en een ander op haar arm en sterft, evenals haar dienaressen.

Caesar die dit voorvoelde, keert - te laat - terug en geeft bij het zien van de lichamen opdracht Cleopatra in hetzelfde graf als dat van Antonius met vorstelijke eer te begraven.

Rob Erenstein

Biografieën

Peter Zadek wordt in 1926 in Berlijn geboren uit joodse ouders. Na de machts-overname door Hitlers NSDAP in 1933 emigreert het gezin Zadek naar Londen. Peter studeert Duits en Frans in Oxford en regie aan de Old Vic School in Londen waar zijn eerste enceneringen tot stand komen: *Salome* van Oscar Wilde en *Sweeney Agonistes* van T.S. Eliot. Zijn eerste succes boekt hij, in 1953, met een produktie van Genets *De meiden*.

Na een tijd werkzaam te zijn geweest bij de BBC-televisie keert hij in 1958 terug naar Duitsland. Daar stoot hij snel door naar de top van de theaterwereld, met enceneringen die radicaal breken met de traditionele opvoeringspraktijk en waarin Duitse heilige huisjes zonder pardon omver worden getrapt. Zo maakt hij in 1966 bij het Bremer Theater van *Die Räuber* één grote anti-Schiller-voorstelling. In datzelfde jaar volgt een uitstapje over de grens naar de Haagse Comedie, waar Zadek met zijn regie van Wedekinds *Voorjaarsontwaken* veel lof oogst. Toch wordt hij daarna niet meer teruggevraagd in Nederland.

In Bremen komen ook enkele geruchtmakende Shakespeare-enceneringen tot stand: een antiheroïsche *Henry V* en *Measure for Measure* met Edith Clever, Jutta Lampe en Bruno Ganz. Na eind jaren zestig enkele (televisie)films geregisseerd te hebben, wordt hij in 1972 intendant van het Schauspielhaus Bochum. Daar gaat hij consequent voort met zijn 'ruwe, radicale verbouwingen van klassieke teksten' (Loek Zonneveld*), met name van Shakespeare-stukken. Zo

regisseert hij zijn derde *De koopman van Venetië* (1972), *Koning Lear* (1974) en *Hamlet* (1977). Aan de andere kant maakt hij verstilte, hyperrealistische enceneringen van negentiende-eeuwse naturalisten als Tsjechov (*De Meeuw*, 1973) en Ibsen (*Hedda Gabler*, 1977). Deze laatste voorstelling was, in de woorden van de in 1991 overleden theaterjournalist Jac Heijer, 'heel realistisch en in de jaren vijftig geplaatst. Hedda was een trutbol uit een villa-buurt die walgt van haar leven, op een manier dat je absoluut geen medelijden met haar krijgt.'

In de periode 1978-'85 werkt Zadek als freelance-regisseur. In 1982 maakt hij de speelfilm *Die wilden Fünfziger* naar een roman van Johannes Mario Simmel, en een jaar later komt in Stuttgart zijn eerste operaregie tot stand, *Le nozze di Figaro*. In 1984 is hij, bij de Freie Volksbühne in Berlijn verantwoordelijk voor een brutale en aangrijpende encenering van Sobols *Ghetto*. Het jaar daarop wordt hij intendant van het Deutsches Schauspielhaus in Hamburg, waar hij in een fabriekshal de antifascistische rockmusical *Andi* regisseert en tekent voor Wedekinds *Lulu*, een voorstelling die algemeen wordt beschouwd als een mijlpaal in de Duitse theatergeschiedenis. Veel lof oogst Zadek ook met zijn vierde encenering van *De koopman van Venetië*, bij het Wiener Burgtheater in 1988, waarin Shylock rondloopt als een Venetiaanse beurspeculant, een Davidoff in de ene, en een modieus koffertje in de andere hand.

Zadek vertrekt uit Hamburg aan het einde van het seizoen 1988-'89 ('Nie wie-